

Etimológiai megjegyzések

22. Magyar *vesz* 'umkommen, sich verlieren, verschwinden'

A magy. *vész* (*vesz-*) igének SZINNYEI (NyH.⁷) a következő rokonnyelvi megfeleléseit idézi: o s z t j. *uðž-* 'elpusztul, meghal'; *uðšt-* 'elveszt'; v o g. *ūs-* 'elpusztul, meghal'; *χot-üst-* 'elveszt'; z ü r j. *voš-* 'elpusztul, elvesz, tönkremegy'; *vošt-* 'elveszt'; v o t j. *iš-* 'elvesz, tönkrejut'; *išt-* 'elveszt'. Ezt az egyeztetést fogadja el a SzófSz. is. A FUV. azonban már csak kérdőjellel kapcsolja a magyar szót az obi-ugor és a permi alakokhoz. A kétely több okból is megokolt: 1. a magyar szó obi-ugor megfelelői mind veláris hangalakot mutatnak; 2. a permi adatokban felbukkanó szókezdő *v* másodlagos (l. UOTILA: SUSToim. LXV, 58), s így nem felelhetnek meg a magyar szónak.

Jól egyeztethető viszont a magyar szó a v o t j. (MUNK.) *vez-* 'eltűnni, elhordani magát'; (UdmRSzl.) *везыны* 'исчезнуть, пропасть без вести'; *везон* 'исчезновение'.

A votják szó jelentése tehát, az orosz értelmezést is figyelembe véve: eltűnik, elvesz. Így jelentéstani szempontból sincs nehézsége a magyar és votják ige összetartozásának.

23. Cseremisiz (WICHM.) KH. *kâ-męm*, U *kumęm* 'die Augen schliessen'

A FUV. a magyar *húny-* ige finnugor megfelelői között tartja számon a cseremisiz szót a m o r d. *koña-*; v o t j. *kyń-*; z ü r j. *kuń-*; v o g. *hoń-*; o s z t j. *kõń-*, S. *hõń-* alakokkal együtt, amelyekhez mint kétes megfelelő a fi. *kyyny-* szó is csatlakozik.

A SKES. véleménye annyiban tér el a FUV.-tól, hogy az előbb idézett fi. *kyyny-* szó biztos megfelelőinek tartja a felsorolt alakokat, s csak a cseremisiz szó elé tesz — ellentétben a hagyományos felfogással — kérdőjelet. A SKES. eljárása a cseremisiz szót illetően feltétlenül helyes. A cseremisizben intervokális helyzetben ismeretlen az *n* > *m* hangfejlődés. Feltételezhetnénk esetleg, hogy valamilyen egyedi hangváltozás történt a szóban. Ennek azonban ellene szól az a tény, hogy a szóban forgó cseremisiz igének megfelelése van a votjában. Erre a következő adatokat idézhetem: (RÜdmSzl.)¹ *прищуривать* 'кымыръяны'; *прищурить* 'кымыртыны'. A szótár az idézett votják alakokat együtt közli a *кыныръяны*, *кыныртыны* igékkel, amelyek viszont a fi. *kyyny-* és a magy. *húny* megfelelői.

¹ Русско-удмуртский словарь. Москва. 1956.

Mivel $n > m$ hangfejlődésre a votjában sem találunk példát, így joggal feltételezhetjük, hogy a címben idézett cseremisz igék összetartoznak a votj. *кымыръяны, кымыртыны*-alakokkal; nem egyeztethetők viszont a magy. *húny*; fi. *kyyny*-szavakkal.

24. Cseremisz (PS.) *βa. t̥še* 'Schulter'

A cseremisz szónak eddig sem a rokon, sem más nyelvekben nem sikerült megfelelésére akadni. (A SZILASI Cseremisz szótárában említett tat. *uča*; csuv. *wiče* alakok távolról sem jöhetnek számításba, mert pl. a csuvas szó jelentése 'lányék', s a cser.-be átkerült csuvas vagy tatár kölcsönszóban nem lehet *t̥š* hang.)

A cseremisz szó pontos megfelelőjének látszik a zürj. (WIED.) *votš-ly* 'Schlüsselbein'; (WUo.) I. *votš:v.-l̥j* '(?) (Ader)knoten an der Hand'; (SzrSzl-Komi) FV., I. AV. *вошлы*; Ud. *вошлы* 'ключица' (KRSzl.) *вошлы* 'ключица'. A zürjén szó jelentése kulcsont (*l̥j* 'csont'). A WUo. adata valószínűleg téves. A kérdőjel is erre látszik utalni.

Mind a cseremisz, mind a zürjén alakokban *t̥š*-t találunk, tehát a más-salhangzó megfelelés kifogástalan. A cseremisz szó alapján joggal feltételezhetjük, hogy az eredeti magánhangzó *a* volt, aminek a zürjénben igen gyakori folytatása *o* (vö. E. ИТКОНЕН: FUF. XXXI, 322–23).

25. Cseremisz (WICHM.) KH. *māškā-ndā*, U. *mu-škāndā* 'Faust'

A FUV. a cseremisz szó rokon nyelvi megfelelőiként a mord. E. *mokšna*, M. *mokšōnda* 'fist'; v o t j. *myžyg* alakokat idézi, s kérdőjellel az azonos jelentésű o s z t j. *măčak* szót, amellyel kapcsolatban COLLINDER megjegyzi, hogy esetleg zürjén jövevényszó. A feltételezett zürjén alak azonban eddig még nem bukkant fel.

Nyilván a keresett zürjén szó van meg a (SzrSzlKomi) Le. *мыжгалтыны* 'бить, ударять (кого-л. кулаком)' ige tövében; a (SzrSzlKomi) AV. *мыжык* 'удар кулаком, тумак'; (KRSzl.) *мыжык* 'тумак' szó eredeti jelentése pedig feltehetően nem ökölcsapás, hanem ököl volt, s ilyen jelentésben került át az osztyákba is.

26. Cseremisz (SZIL.) *pušō* 'bél, hurka'

A cseremisz szóra vonatkozólag a címben említetten kívül a következő fontosabb adatokat idézhetjük: (RAMST.) *pušta* 'der Magensack'; (PS.) *pušta* 'Labmagen', *müškār-p.* od. *puška* 'Magen' (*müškār* 'has'); (VASZ.) *пушка* 'крупная часть из внутренности животного с переваренной частью пищи'; (MARRSzl.) *пушко* 'внутренности животных с переваренной частью пищи'. A cseremisz szó jelentése tehát 'belső rész, (állati) gyomor'.

A cseremisz szónak pontosan megfelel a zürj. (FOKOS-FUCHS, SyrjWb.) V. Sz. *pitš* 'das Innere'; V. Sz. Pr. *pitškas* 'in seinem Inneren, innen' stb.; v o t j. (MUNK.) Sz. *puč*, M. G. *puč*, I. *puš*, K. *poš* 'belső, belseje vlminek'; Sz. *kot-puč*, I. *kot-poš* stb. 'belső részek az állati testben; kebel, szív' (*kot* 'has') (vö. TOIVONEN: FUF. XIX, 128).

A *-ka*; *-ta*, *-to*, (*-ta*) a cseremisz szóban képző (I. WICHMANN: SUSAik. XXX/6: 12, 24). A *-to* képzőt WICHMANN nem említi a cseremisz szóképzésről

írott tanulmányában, pedig nem éppen ritka képző, ez van meg például a cser. *nyukto* hálnévben is (I. N. SEBESTYÉN I.: NYK. XLIX, 62).

A képzők *-k*, *-t* eleme előtt *tʃ > ʃ* hangfejlődés történt, amire a cseremiszből számos példát találunk.

A cser. (SZIL.) *pušto* : *tovar p.* 'nyélnék való lyuk a fejszében' szó, amelyet SZILASI BUDENZ nyomán idéz, nem tartozik össze a fentebb tárgyalt cser. szóval, mert ennek hegyi cseremiszből változatában az első szótagban *ə* van, amannak viszont *u*: (VASZ.) КН. ПЫШТО 'втулка для вставки деревянной ручки у ручных орудий'. Ez kétségtelenül arra mutat, hogy két különböző szóval van dolgunk.

27. Cseremiszből (PS.) *talyāde* 'Fohlen, Füllen'

PAASONEN zárójelben még a következő értelmezést fűzi a cseremiszből szóhoz: . . . 'seit es von der Stute abgewöhnt ist bis zum Alter von zwei Jahren'. БЕКЕ ÖDÖN (FUF. XXIII, 72) P. B. M. C. Č. *talyāde*, МК. *ta'lyāde*, UP. *ta'lyāde*, UJ. C. Č. JT. *talyudo*, JO. *talyudā*, V. *talyudo*, K. *tālyūda* 'ein Füllen, welches noch nicht eingespannt war' alakjait ismeri a szónak. A cseremiszből orosz szótárak adatai lényegében megegyeznek az eddig idézettekkel: (VASZ.) *талудо*, *талыūdā* 'лошадь 2 л., молодняк'; (MarRSzl.) *талыūde* 'двухлеток (лошадь двух лет), жеребёнок-стригунок'.

Vasziljev szótárában még egy számunkra érdekes adatra bukkanunk, a *талыак маска* 'медведь на 2-м году' kifejezésre, amely *l*-je ellenére, úgy látszik mégis összetartozik a fentebbi cseremiszből alakokkal. Ez az utóbbi idézett szó is megerősíti, hogy az előbbieken — *yāde*, *-yudo* stb. képző van. Ez a képző rendszerint melléknevet képez (I. БЕКЕ Ö. CserNyt. 129—30), s jelen esetben nyilván a *ta'lyāde imūā* 'Fohlen' (I. WICHMANN: SUSToim. LIX, 163) jelzős szerkezetből vált önálló főnévvé.

A cseremiszből szó képző nélküli alakja *tal-*, amelynek minden szempontból pontosan megfelel a *v o t j*. (MUNK.) *tolās* 'csikó (az első tél, azaz év után)'; (UdmRSzl.) *толес* 'стригунок, двухгодовалый жеребёнок'. A votják szót felfoghatnánk a *tol* 'tél' származékának, de ha valóban összefügg a cseremiszből szóval, akkor az egyezés véletlen, mert a cseremiszből szót viszont semmiképpen sem lehet a 'tél' szóból magyarázni (vö. cser. *tel*, *telē* 'tél'). A votják szó orosz értelmezésében nem is találunk utalást a 'tél' szóra, s talán csak MUNKÁCSI egyéni értelmezéséről van szó.

28. Cseremiszből (PS.) *odar*, *odāran* 'dicht (Baum)'

Az idézett cseremiszből szókon kívül még a következő ide tartozó adatokat találjuk: (PS.) *odāranam* 'Schlösslinge treiben', *odāranđem* 'spriessen'.

Bővebb anyagot szolgáltatnak a cseremiszből szóra vonatkozólag a cseremiszből orosz szótárak: (VASZ.) *odar* 'ветвь'; *odar куэ* 'ветвистая берёза'; *одор*, *одыр* 'отпрыски, веточки от основания дерева, от корней'; *одырангеш* 'куститься (растение)'; *Одыранше* шурно чүчкөдө лийэш (A bokrosodó vetés sűrű lesz.); (MarRSzl.) *odar* 1. 'поросль, побег', 2. 'ветвь, ветвистый'.

A cseremiszből szóban az *-r* nyilván azonos a fgr. **r* denominális nomenképzővel (I. NYH. 7 97). Az eredeti alak az *odār* lehetett, mert az *odor*, *odar* alakok véghangsúlyosak, s ilyen helyzetben nem képzelhető el a magánhangzó redukálttá válása.

A cser. *odä-* tő jól egyeztethető a zürj. (SzfSzlKomi) Vym. VU *od* 'весенняя зелень на лугах; всходы, росток' (KRSzl.) *od* 1. 'всходы', 2. 'стебель'; *v o t j.* (WIED.) *ud* 'Wintersaat, Winterkorn'; (MUNK.) Sz. *ud: u. náń* 'őszi gabona vetés (fű korában; ozimь)'; (UdmRSzl.) *yö* 1. 'всходы, росток', 2. 'пассада'; *уданы* 'прорастать (о семенах), всходить (о растениях, злаках)'.²

A permi alakokból származtatja RÉDEI KÁROLY² az *udmurt* népnév *ud-*előtagját. Az itt tárgyalt cseremisiz megfelelés hangtani szempontból nem mond ellen ennek a magyaráztatnak. A cseremisiz szó ragtalan *odä-* töve pontosan egybeesik a cser. (WICHM.) U. *odä* 'Wotjake' népnévvel.

29. Zürjén (WUo.) *puš* 'lange Fischreuse'

A címben idézett adaton kívül a régebbi szakirodalomban nem akadtam a zürjén szóra, s az újabb zürjén—orosz szótárakban is csak egy helyen találtam meg: (SzfSzlKomi) L. *пуш* 'рыболовная снасть (вид вершы) из прутьев рябины'.

A zürjén szónak pontos hangtani megfelelője a cser. (VASZ.) *пощ* 'морда (рыболовная снасть из прутьев)'; (MarRSzl.) KH. *гощ* 'верша (рыболовная снасть из прутьев)'. A zürjén és a cseremisiz szó hangalaki egyezése mellett a jelentésbeli egyezés is teljes: mindkét nyelvben 'vesszőből font varsaféle' a szó jelentése.

BERECZKI GÁBOR

² RÉDEI KÁROLY, Über den Ursprung einiger finnisch-ugrischer Völkernamen (CIFU. 102—3).